

ПРОДУКТИВНА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

I. Вступ

З'ясування методологічних основ взаємозв'язку показників рівня життя населення з продуктивною зайнятістю в умовах трансформації ринку праці особливо важливо для вирішення загальних і конкретних проблем соціально-економічного розвитку країни. При цьому специфічною особливістю дослідження є виявлення не лише взаємозв'язку, між цими показниками, а й визначення шляхів забезпечення зайнятості населення за умов трансформації ринку праці. Адже під час трансформаційних процесів проблема зайнятості набуває особливої гостроти, змінюються її структура, співвідношення попиту на робочу силу та її пропозиції тощо.

Конкретні проблеми формування та врахування в практичній діяльності держави пріоритетів людського розвитку в системі соціально-економічних відносин, є предметом дослідження багатьох сучасних фахівців як нашої країни, так і найближчого зарубіжжя. Дослідження торкаються широкого спектру окремих аспектів цієї проблеми.

Так, С. Дорогунцов доводить, що загострення ситуації на ринку праці, яке сталося через зниження обсягів виробництва та його реструктуризацію, накопичення проблем у сфері соціально захисту населення, призвело до значної маргіналізації населення України [5, с. 30]; С. Мочерний розглядає людину як власника своєї індивідуальної продуктивної сили, який має право власності і на відповідну частку виробленого продукту [4, с. 56]; О. Булатов вважає, що ринок праці є складною системою відносин щодо обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих засобів, необхідних для відтворення робочої сили [7, с.145]; В. Герасимчук доводить, що людина на ринку праці має розглядатися не тільки як носій робочої сили, але і особистість, якій властиві певні потреби, інтереси, цінності, а її розвиток та життєвий рівень стають цілями економічного зростання [3, с. 34]; І. Чернін в своїх дослідженнях дійшов висновку, що людина, яка одночасно є виробником і споживачем матеріальних і духовних благ, завдяки собі та своїм інтересам урівноважує у кінцевому рахунку економічні та соціальні відносини [1, с 15]; В.Франдюк переконаний, що для України дослідження взаємозв'язку між доходами і зайнятістю, в умовах різкого зниження реальних доходів від трудової діяльності, стрімкого знецінення вартості робочої сили та зниження мотивації праці, має особливо актуальне значення для розробки пропозицій щодо поліпшення керованості ринком праці [1, с 16].

На наш погляд, аксіоматично важливим для розуміння сутності взаємозв'язку зайнятості та рівня життя населення в сучасний період трансформації українського суспільства, є підхід С. Бандура, який вважає, що "забезпечення продуктивної зайнятості – це не лише максимально ефективне використання соціального та трудового потенціалів, але і зростання життєвого рівня населення та його платоспроможності"[5, с. 6].

Водночас, стан сучасних вітчизняних досліджень процесів взаємозв'язку зайнятості та рівня життя населення досить вдало характеризує О. Кучинська, яка цілком вірно, на нашу думку, стверджує, що через недостатню концептуальну

розробленість теорії перехідної економіки, формування нового типу господарювання в державі здійснюється без належної узгодженості із структурною, інвестиційною та соціальною політикою [5, с. 9].

Недоліком більшості визначень є по-перше, відсутність творчого підходу до процесу праці. Це важливо, враховуючи трансформаційну похідну сучасних суспільних процесів і її кінцеву мету, котра повинна сприяти гармонійному розвитку як суспільства, так і кожної особистості, зокрема. По-друге, виділення в сфері суспільно-економічних відносин тільки економічно активного населення. На нашу думку, в систему взаємовідносин “державна – суб’єкти господарювання – економічно активне населення” доцільно вводити і економічно неактивне населення. Неможливо ігнорувати той факт, коли економічно неактивний громадянин (скажемо на умовах фінансової чи земельної ренти) в своє задоволення займається живописом, не отримуючи за це ніяких коштів, проте організовуючи виставки для широкого загалу. Чи є ця зайнятість продуктивною? Відповідь повинна бути ствердна, з огляду на естетичне задоволення інших членів суспільства, їх духовних та культурних запитів. Отже під продуктивною зайнятістю в умовах трансформації ринку праці ми розуміємо таку форму суспільно-економічних відносин, яка будується на принципах соціально-орієнтованого розвитку держави, спрямована на піднесення економічного потенціалу, соціальної рівноваги, політичної стабільності, веде до підвищення життєвого рівня, розвитку особистості.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування використання терміну “продуктивна зайнятість” в трансформаційній економіці з виявленням її впливу на рівень життя населення. Досягнення зазначеної мети пов’язано з вирішенням таких завдань:

1. Дослідження синонімічності вживання категорій, пов’язаних із продуктивною зайнятістю.

2. Виявлення особливостей впливу продуктивної зайнятості на рівень життя населення в умовах трансформації ринку праці.

III. Результати. В науковій літературі однозначне трактування продуктивної зайнятості відсутнє. Проведений контент-аналіз дозволяє констатувати, в одному випадку, синонімічне вживання термінів “продуктивна”, “ефективна”, “раціональна”, “оптимальна” зайнятість, а в іншому – абсолютну неоднозначність. Вивчення першоджерел дозволяє зробити висновок про те, що термін “продуктивна зайнятість” (в дещо спрощеній подачі) зводиться до наступного. Ряд авторів робить акцент на економічному аспекті, інші додають соціальний та психологічний аспекти. В основу ефективної зайнятості закладено економічний ефект. Проте перебіг трансформаційних процесів на ринку праці провокує появу ситуації, коли від певного виду зайнятості економічний ефект мінімальний, або й взагалі відсутній, але для збереження певних пропорцій на ринку праці така зайнятість соціально оправдана. Наприклад, утримання роботодавців від скорочення чисельності працівників при перепрофілюванні чи реорганізації підприємств явно приносить йому збитки, проте дозволяє стримати на протязі певного періоду масове вивільнення робочої сили і тим самим не допускається можливість соціального вибуху. На нашу думку, поєднання раціональної і ефективної зайнятості є основою формування її продуктивності, а синонімом останньої може виступати оптимальна зайнятість. Перше застосування даного терміну дано Міжнародною організацією праці, котра ще 17 червня 1964 року на

Генеральній Конференції МОП в 122 Конвенції “Про політику в галузі зайнятості” вперше сформулювала політику, спрямовану на створення “повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості”. На наш погляд досить слушними є закладені в Конвенції №168 “Про сприяння зайнятості та захист від безробіття” позиції, що пов’язують продуктивну зайнятість із високими доходами, почуттям самоповаги, самореалізації. Деякими вітчизняними дослідниками заперечується таке твердження з огляду на наслідковий, а не причинний характер зв’язку. Ми апелюємо до причинно-наслідкового зв’язку, оскільки виходимо з тих методологічних позицій, що без достатньої грошової винагороди, відчуття самоповаги від виконуваної роботи, самореалізації продуктивна зайнятість неможлива.

Для виявлення особливостей впливу продуктивної зайнятості на рівень життя населення, на нашу думку, передусім, необхідно з’ясувати сутність категорії “рівень життя населення”. Більшість фахівців з цього питання вважають, що категорія “рівень життя населення” – особливий, якісно складний і структурно неоднорідний об’єкт наукового соціально-економічного дослідження. За своїм змістом дана категорія об’єднує широку гаму соціально-економічних відносин, що характеризують специфіку умов життєдіяльності особи, родини, соціальних об’єднань (груп і класів), а також населення країни в цілому.

Своєрідність категорії “рівень життя населення” полягає в тому, що вона не може характеризуватися яким-небудь одним показником, і об’єктивно визначається широким спектром індикаторів, кожний із яких стосується лише окремого елемента або певного прояву відносин, що виникають у процесі функціонування єдиного багаторівневого суспільного організму.

Підсумовуючи існуючі в літературі наукові погляди щодо сутності категорії “рівень життя”, можна зробити висновок, що вона відбиває системне, комплексне і багаторівневе соціально-економічне явище. По суті, саме складність внутрішньої структури цього поняття визначає необхідність використання при дослідженні рівня життя багатфакторного аналізу і багаторівневої системи показників. При цьому, як із теоретичної, так і з практичної точки зору важливо розмежувати показники, що безпосередньо характеризують рівень життя – з одного боку, і зовнішні умови його формування – з іншої. До останніх відносяться, зокрема, рівень розвитку виробництва, відносини власності, рівень зайнятості, рівень продуктивності й умови праці, природно-кліматичні умови тощо.

На нашу думку, у системі соціально-економічних відносин категорія “рівень життя” займає особливе місце. З одного боку, оцінка рівня життя в повному обсязі вимагає обліку споживаних благ, їхніх якісних характеристик, умов життєдіяльності, причому як у робочий, так і у вільний час. Водночас дефініція “рівень життя”, будучи за своєю сутністю соціально-економічним поняттям, значною мірою детермінується іншими поняттями, що характеризують умови і спосіб життя населення. Мова йде про поняття “спосіб життя” та “якість життя”, які є соціально-психологічною та соціально-екологічною змістовними компонентами такої широкої категорії як “суспільний добробут”.

Таким чином, категорія “рівень життя” у широкому розумінні синтезує головні сторони життєдіяльності людей, а в більш вузькому розумінні – оцінюється як рівень добробуту населення. Відповідно, характеристику рівня життя найбільш повно віддзеркалюють такі узагальнюючі показники життєвого рівня, як рівень матеріального забезпечення (у широкому спектрі матеріальних потреб), рівень

споживання, рівень вартості життя, з доповнючими їх рівнями грошових доходів та платоспроможного попиту.

Важливо підкреслити, що рівень життя у всій його складності і багатомірності прояву покликаний слугувати своєрідним мірилом, ефективності реалізації державою як основних напрямків соціально-економічної політики, так і окремих рішень економічного характеру, пов'язаних із забезпеченням продуктивної зайнятості. Очевидно, що дана функція показника рівня життя може бути реалізована лише за умови використання відповідного апарату досліджень, що дозволяє збирати, обробляти й аналізувати величезні масиви вихідної інформації, що стосується даної проблеми.

Як засвідчують результати проведених нами досліджень, комплексний характер взаємозв'язку і взаємовпливу окремих елементів продуктивної зайнятості і рівня життя населення неможливо однозначно й остаточно оцінити яким-небудь одним синтетичним показником. Рівню життя, як системному соціальному феномену, іманентно властива складна структура (ієрархія) взаємозалежних і взаємопідлеглих характеристик, яку можна представити у вигляді системи показників, що характеризують той або інший бік відтворення населення у його регіональних, соціально-групових та індивідуальних аспектах.

Таким чином, як у теоретичному, так і в практичному дослідженні рівня життя населення найважливіше місце займає проблема адекватної оцінки його основних параметрів, виходячи з внутрішньої логіки саморозвитку цього феномену і конкретних завдань його вивчення.

Як уже відзначалося, категорія "рівень життя населення" у її широкому розумінні визначається системою відносин, що формують умови розвитку людей. Вона характеризує досягнутий у суспільстві на певному етапі його розвитку рівень задоволення різних, причому не тільки фізичних, потреб населення, а також визначає, і, у кінцевому підсумку, оцінює поточні і перспективні економічні джерела і рівень гарантій забезпечення життєдіяльності окремого громадянина.

У методологічному аспекті проблему адекватної оцінки рівня життя населення можна представити у вигляді двох взаємозалежних блоків. В одному з них сконцентровані первинні, вторинні і т.п. потреби індивіда, родини, соціальної групи і суспільства в цілому у власному відтворенні, а в іншому – економічні, соціальні, природні, культурні та інші можливості їхньої реалізації, що, у кінцевому рахунку, і визначає механізм їхнього саморозвитку. Структуроутворюючим і логічно вихідним елементом, що визначає рушійні сили і характер розвитку системи, що складає структурно-змістовне наповнення категорії "рівень життя населення", є особисті потреби людей. Саме необхідність реалізації тієї або іншої потреби спонукає індивіда до активних дій, спілкування, виробничої, творчої або підприємницької діяльності.

IV. Висновки.

1. Поєднання раціональної і ефективної зайнятості є основою формування її продуктивності, а синонімом останньої може виступати оптимальна зайнятість.

2. Продуктивна зайнятість з одного боку є засобом задоволення первинних потреб, особистості, з іншого – сама вона виступає своєрідною (причому, у розвиненому суспільстві – первинною) потребою як індивіда, так і суспільства, частиною якого він є. Згідно вищевикладеного в будь-якій суспільній формації потреби виступають першоосновою життєдіяльності особистості. На відміну від спрощеного розуміння потреб, як бажання володіти, користуватися і споживати, в

економічному розумінні категорія потреб характеризує відносини, що виникають між людьми (індивідуумами, групами, класами і суспільством в цілому) у процесі створення, розподілу, присвоєння і споживання життєвих благ з метою забезпечення можливих (максимально сприятливих) умов життєдіяльності. У цьому розумінні об'єктивно обґрунтовані потреби визначають потенційні можливості суб'єктів соціально-економічних відносин до споживання життєвих благ у визначених кількісних обсягах і відповідної якості.

3. Характеристику рівня життя найбільш повно віддзеркалюють такі узагальнюючі показники життєвого рівня, як рівень матеріального забезпечення (у широкому спектрі матеріальних потреб), рівень споживання, рівень вартості життя, з доповнючими їх рівнями грошових доходів та платоспроможного попиту.

Література

1. Венгер А. М. Ефективна зайнятість населення України: соціально-економічна характеристика // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник. – 1999. – Вип. 10. – С. 172–180.

2. Взаємозв'язок зайнятості і доходів від трудової діяльності на ринку праці України / В. Франджук, Н. Анішина, Т. Черниш – К.: НЦ ЗРП, 1996. – 55 с.

3. Герасимчук В. І. Соціально-орієнтований ринок праці і проблеми його становлення. – К.: Принт-Експрес, 2000. – 32 с.

4. Мочерний С. Проблеми людини в економічній теорії // Економіка України. – 1999. – № 1. – С. 76.

5. Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика, шляхи забезпечення / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. В. Онікієнко та ін. – К.: РВПС України НАН України, 2001. – 261 с.

6. Структурна трансформація економіки та ринок праці України: тенденції, соціальні наслідки, перспективи / Під ред. С. І. Бандура – К.: ІПК ДСЗ України, РВПС України НАН України, 1999. – 268 с.

7. Экономика / Под ред. Булатова А. С. – М.: Изд. БЕК, 1994. – 324 с.